
SVETA TRI KRALJA U HRVATSKOJ TRADICIJI

Marko Dragić, Split

UDK: 398.332. 46(497.5)
821.163.42-1 : 398.88
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 11/2006.

Sažetak

Autor u radu interpretira vjerske i svjetovne obrede i pjesme vezane uz blagdan Sveta tri kralja (Bogojavljenje, 6. siječnja). Vjerske obrede čine: blagoslov vode, škropljenje blagoslovljenom vodom, blagoslov kuća. Svjetovni su obredi: maskirani ophodi (zvjezdari i koledari), te apotropejski obredi. Svjetovni obredi podrijetlo baštine iz drevnih mnogobožaćkih vremena.

Izvođenje obreda sinkretizira različite oblike narodnog stvaralaštva, od glazbe i plesa do teatarskih elemenata i usmeno-književnih oblika.

Vjerske i svjetovne obrede pratile su usmene lirske vjerske i svjetovne pjesme. Neke su pjesme vezane uz Sveta tri kralja, a neke su se izvodile i o drugim blagdanima i prigodama. Navedeni obredi i pjesme imaju životnu i estetsku funkciju.

U uvodnom dijelu rada navodi se biblijski kontekst. Maskirani ophodi i apotropejski obredi interpretiraju se u slavenskom i europskom kontekstu.

Autor navodi i suvremene izvorne terenske zapise (2001.-2006.) studenata kojima je bio mentorom pri pisanju seminarskih i diplomskih radova na filozofskim fakultetima u Splitu i Mostaru.

Ključne riječi: Sveta tri kralja, vjerski obredi, maskirani ophodi, apotropejski obredi, Hrvati, kršćani.

UVOD

Kad su Izraelci prolazili kroz moapsku zemlju, mezopotamski prorok Balaam izrekao je proročanstvo da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda. (Br 24,17) Proročanstvo se obistinilo. Prigodom Isusova rođenja Božjom se voljom pokazala čudnovata zvijezda nad Betlehemom gdje se rodio Isus. U kršćanskoj je ikonografiji čudesna antropomorfirana zvijezda kraljevima

Baltazaru, Melkioru i Gašparu navijestila Isusovo rođenje. Usred zvijezde bio je lik anđela ili je to bio anđeo koji je letio noseći u rukama zvijezdu, a katkad se unutar zraka blistave zvijezde pojavljuje Krist kao dijete.

Pobožni su mudraci, knezovi ili kraljevi (*magi*) rodом iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, predajom prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Ne znajući jedan za drugoga, kraljevi su iz tri različita smjera putovali na konjima (predaja govori o devama) i sastali se pred Jeruzalemom. Po tadašnjim su običajima kao darove ponijeli tamjan, zlato i mirisavu pomast.

Matejevo evanđelje (Mt 2,1-12) izvješćuje kako su mnogi s Istoka vidjeli zvijezdu novorođenoga kralja židovskoga te su došli u Jeruzalem pitati gdje je da mu se poklone. Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje. Židovski su mu pismoznanci rastumačili da će se Mesija po prorocanstvima roditi u Betlehemu. Herod je potajno pozvao Gašpara, Melkiora i Baltazara kako bi ih ispitao kada im se pojavila zvijezda. Poslao ih je u Betlehem da pronađu Dijete kako bi mu se i on pošao pokloniti.

Kad su kraljevi krenuli prema Betlehemu, ponovno im se pojavila zvijezda, koja je nestala kada se pojavio Herod. Zvijezda je išla pred njima i zaustavila se nad mjestom gdje se rodilo Dijete. Ušli su u kuću i vidjeli Dijete s majkom Marijom. Pali su na koljena i poklonili se Djetetu, te ga darovali tamjanom, zlatom i smirnom.

Poslije toga su u snu primili upute od Boga da se ne vraćaju Herodu, te su se drugim putem vratili u svoju zemlju. U kršćanskoj ikonografiji kraljevi leže u krevetu, a kraj njih je anđeo koji je personificirana opomena što su je kraljevi primili u snu. Taj je motiv starozavjetne provenijencije i nalazi se u priči o Lotu kojega je anđeo upozorio da bježi jer će strašna kazna zbog grijehа zadesiti Sodomu i Gomoru.¹ U kršćanskoj ikonografiji kraljevi se ukrcavaju na brod koji Herodove slugе od srdžbe spaljuju (Badurina 1991: 465-467; Oberški 2005: 99-100).

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi značajno mjesto zauzimaju obredi i pjesme koji su se izvodili uoči blagdana Sv. tri kralja i na

¹ Golem je broj legendi te provenijencije koje Hrvati i danas pripovijedaju. Najveći je broj tih legendi o propasti Gavanovih dvora i nastanku jezera na mjestu nekadašnjih Gavanovih dvora i imanja.

Vidi: Marko Dragič, *Legende o propasti Gavanovih dvora*, u: *Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, uredili dr. Živko Bjelanović i dr. Šime Pilić, Biblioteka Školskog vjesnika, Split, 2003., str. 69-82.

sam blagdan (6. siječnja). Neki se narodni običaji ponavljaju na Badnjak, Božić, Novu godinu i Sv. tri kralja. Tako su se, primjerice, na blagdan Sv. tri kralja palile svijeće kao na Badnjak, Božić i Novu godinu; objedovala su se ista peciva; molile iste molitve; pjevale/recitirale iste pjesme itd. (Gavazzi, 1991: 212).

Sveta tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor. Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje kraj su radosnih, božićnih blagdana. Ti dani u srcima vjernika bude svijest o pripadanju Božjem narodu i poticaj su da poput mudraca s Istoka svatko potraži Boga, pokloni mu se i daruje ono što u srcu nosi.

Iznimne zasluge u proučavanju tih i drugih hrvatskih običaja pripadaju etnologima Luki Iliću Oriovčaninu (Oriovac, 1817. – Novska, 1878.) i Milovanu Gavazziju (Gospić, 1895. – Zagreb, 1992.). Osim njihovih djela malo je podataka o običajima vezanim za blagdan Sv. tri kralja. Međutim, usmenom su predajom do naših dana sačuvani dragocjeni podatci o tome, te se u ovom radu navode suvremeni zapisi o nekadašnjim običajima koji su pratili Sv. tri kralja. Zapisi su izvorno nastajali od 2001. do 2006. godine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a uradili su ih studenti filozofskih fakulteta u Splitu i Mostaru kojima je autor ovoga rada bio mentorom pri pisanju seminarskih i diplomskih radova.

Blagdan Sveta tri kralja karakteriziraju: blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; usmene lirske pjesme (vjerske i svjetovne); maskirani ophodi zvjezdara i koledara; blagoslov kuća i apotropijski obredi.

1. BLAGOSLOV VODE

Sv. tri kralja Hrvati tradicionalno slave kao veliki blagdan. U Splitu su, primjerice, na taj dan frigane fritule “kao što to dolikuje velikom blagdanu”.² Hrvatska kršćanska obitelj na Sv. tri kralja ne

---

² Zapisala je Anita Zagorac 2006. g. u Splitu, a kazao joj je Špiro Jelaska (rođ. 1928. g. u Splitu). Kazivač je bio električar, među prvim privatnim obrtnicima. Sada je umirovljenik. VI. rkp. 2006., sv. 36, str. 2.-7.

smije biti bez blagoslovljene vode koja se posvećuje u crkvi ili pred crkvom uoči ili na Sv. tri kralja. Ta se voda u narodu još naziva *kršćena* i *sveta* voda.

U nekim su krajevima, kao u Retkovicima, ljudi iz crkve donosili veliku posudu svete vode. U Poljicima bi na Vodokršće iz svake kuće netko pred crkvu donosio vjedro vode u koje bi svećenik uz molitvu i blagoslov "stavio malo blagoslovljene soli, prekrižio ga i u vodu spustio križić". Mladići su iz udaljenijih posavskih mjesta jašući na konjima dolazili po svetu vodu u Trebarjevo (Rihtman-Auguštin 1995: 143). U Splitu uoči Sv. tri kralja vjernici za cijelu godinu uzimaju svetu vodu iz badnja u crkvi i donose je kući.³ U Trogiru se voda blagoslivlja na *Vodokršće*.⁴ U Posušju i Širokom Brijegu, primjerice, domaćice na taj dan u crkvu nose vode i soli kako bi ih svećenik blagoslovio.⁵ U Rami na taj blagdan domaćica u crkvu na blagoslov nosi sol, koju kroz godinu prije škropljenja miješa s vodom.

Dok katolici blagoslov vode obavljaju u crkvi, pravoslavci sa svećenikom, koji u ruci nosi visoko podignut križ, u procesijama idu na obližnji potok ili rijeku ili kod zdenca. Na tim je mjestima postavljen stol na kojem je pripravljeno potrebno za blagoslov. Taj obred prati grmljavina topova (Ilić, Oriovčanin 1846: 105).

2. ŠKROPLJENJE BLAGOSLOVLJENOM VODOM

Blagoslovljena voda čuva se do idućega Vodokršća u kućama, kojom će domaćin u određene dane i po potrebi *škropiti* ukućane, stoku, stvari i imanje.

Škropljenje je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom, na primjer, hrasta, bora ili jele, prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga porijekla i nalazi se u mnogim religijama (lustracija). U kršćanskoj civilizaciji obred škropljenja u sakramentu krsta postoji od samih početaka.

---

³ *Isto*.

⁴ Zapisala 2006. g. Ivana Nevišćanin u selu Gustirni kod Trogira. Vl. rkp. 2006., sv. 6, str. 3.

⁵ U Rujnu kod Širokoga Brijega zapisala je 2006. g. Željka Suton. (Rujan je mjesto na putu iz Širokoga Brijega prema Posušju. Bliže je Posušju ali administrativno pripada Širokom Brijegu.), Vl. rkp. 2006, D. sv. 30.

Osim sakramenta krsta obred je u Katoličku crkvu uveden preko galikanske Crkve u 15. stoljeću (Badurina, 1990: 560).

Škropljenje ukućana, kuća, stoke, štala, dvorišta, njiva, vinograda, pčelinjaka i dr. obavlja se uoči Vodokršća ili na sam blagdan.

Prije izlaska sunca na blagdan Sv. tri kralja domaćin blagoslovljenom vodom škropi stoku moleći se Bogu. Domaćica na isti način škropi vrt, dvorište i dr. Oko osam-devet sati bio je zajuttrak, kojim se objedovala zaoblica glave, kod nekih i pleća, i pol pogače. Mrvice te hrane daju se i stoci, a lopatica od plečke ili kost stavljala se u šljivik. Poslije podne gazda škropi njive, vinograde, livade, košnice. Žene su blagoslovljenu vodu čuvale po deset i više godina nadolijevajući je svake godine. Vjerovalo se da je starija vodokrsna voda učinkovitija protiv demonskih bića: vještica,⁶ mora,⁷ vukodlaka,⁸ i dr. (Ilić, Oriovčanin 1846: 105-106).

---

⁶ Po narodnom vjerovanju *vještice* su stupile u savez s *đavolom* pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *natprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g. u Tuluzi, a zadnja 1793. g. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo.

Vještice se još nazivaju: *more*, *štrige* (*stringe*) *coprnice*, *babe*. More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povješticele (Dragić 2005).

⁷ More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povješticele (Dragić 2005).

⁸ Predaje o *vukodlacima* pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice pojavljivali su se u obliku mješine pune vode. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kolcem (ili sa sedam glogovih kolaca).

U nekim krajevima (primjerice Hrvatskomu Zagorju) vjerovalo se da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka.

Kudlaci su zli i uvijek nastoje naškoditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema pričama oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset i četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se u to doba zatekne na putu jer bi mu se moglo dogoditi svakakvo zlo. Zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspelo kao obrana od zlih sila, ali i pomoć u rasuđivanju pravih smjerova putovanja (Dragić, 2005).

U Vinišću kod Trogira vjerovalo se u *kodlake* (*vukodlake*) koji su posebno mogli naškoditi djeci, pa kad bi djeca, a i odrasli hodali noću (pogotovo kraj groblja), držali bi palac u ruci i tri puta izgovarali:

Po povratku kući domaćini su tom vodom i soli škropili kuću, stoku i njive. Obvezno se u trenutku miješanja vode i soli moli Vjerovanje, a ukućani mole Vjerovanje i dok se kuća škropi. Tom vodom su se nekoć, na primjer, u Posušju i Širokom Brijegu kroz cijelu godinu subotom škropile kuće i imanja.⁹

Pored škropljenja svetom vodom povodom Sv. tri kralja taj se obred kod Hrvata tradicionalno obavlja na Veliku subotu; uoči Jurjeva, Duhova, Ivandana i na same blagdane; na Badnjak, uoči Nove godine; uoči patrona župa, te u druge dane kroz godinu, protiv vremenskih nepogoda, zmija i sl. Škrope se i: temelji kuća, *slime* na krovu, kuća prije useljenja, kolijevka, svatovi, lijes, grob i dr.

3. PJESME

Kao što su se u blagdanima od Božića do Sveta tri kralja ponavljali određeni obredi, tako su se ponavljale i pjesme. U nekim od tih pjesama opažaju se utjecaji pjesama drugih naroda, a neke su autohtone hrvatske. U to vrijeme izvodile su se usmene lirske vjerske i svjetovne pjesme. Njihova je funkcija socijalna, teološka i estetska.

Koliko je do sada poznato hrvatska vjerska lirska pjesma *Narodil nam se kralj nebeski* seže u XIII. stoljeće. Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana.

Neki povjesničari hrvatske književnosti smatraju da je Božićna pjesma *U se (=ovo) vrime godišća* prevedena s latinskog jezika *In hoc anni circulo* (Kombol – Novak 1996: 29).

U francuskoj Nacionalnoj knjižnici u Parizu (Pariški kod slav 11.) čuva se, po mnogima, "prva hrvatska antologija", nastala oko

---

Zapori kozlakov.

Isus prid nan,

Gospe za nan.

Ili:

Isusova brado,

Marjino mliko,

tri mise Božićne,

tri mise Uskrsne,

slavno sveto Vodokršće.

Ivan Marić travnja 2006. g. u Vinišću kod Trogira zapisao po kazivanju bračnoga para Joze i Zorke Marić. Jozo je rođen u Vinišćima 1932. g., a Zorka 1936. g. u Okrugu Gornjem. Vl. rkp. 2006., sv. 18, str. 12.

⁹ Kao pod 5.

1380. godine. U toj je zbirci deset pjesama od kojih su božićne *Proslavimo oca Boga* i *Bog se rodi u Vitliomi*. U sjevernoj je Hrvatskoj “možda već u XIII. st.” nastala kajkavska božićna pjesma *Narodil nam se kralj nebeski* (Šimundža 1999: 270).

Na taj blagdan pjevale su se pjesme o Tri kralja koji su plovili da bi Isusa vidjeli u Betlehemu te mu se poklonili i hvalu davali:

*Tri su kralja idrila,
da b' Isusa vidila.
Mnogu goru projdoše
dok u Betlem dojdoše.
Kad u Betlem dojdoše,
to Isusa nađoše
i njemu se klanjaše,
Bogu hvalu davaše
Sveton Divon Marijon.*¹⁰

Okrug Gornji kod Trogira

U Pučišćima na Braču do naših je dana predajom sačuvana pjesma o Tri kralja koji *jahahu* i *nosjahu* darove: miris, zlato i tamjan. Pod njima su konji *kano bile vile*. Prvi je u bijelu, drugi u crvenu, a treći sav u zlato.

Kad su došli u Jeruzalem, pitali su vratara Irudova: *Gdje se Isus rodi?* (Narodni pjevač u toj pjesmi ne navodi kako su se kraljevi našli pred Irudom.). Irud im je rekao da i on zna da se Isus rodio, ali ne zna gdje, te je zatražio od kraljeva kada se budu vraćali od Isusa da i njemu glase donesu.

Kraljevi su slutili da Irud želi ubiti Isusa. Kraljevi *od anđela upute dobiše, te se drugim putem vratiše*. Pored ostaloga i arhaični oblici imperfekta *jahahu, nosju, zobju* svjedoče o starini te pjesme. (Prilog 1.)

Svake se godine na blagdan Sv. tri kralja u crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Postirama na Braču pjeva pjesma *Kad se Bog čovik učini*, koja je po tradiciji stara pet stoljeća. Narodni je pjevač u pedeset katrena opjevao dolazak Stvoritelja i Otkupitelja svijeta. Snažne su lirske slike koje taj najradosniji čin u kršćanstvu oslikavaju mnogim čudesima koja se dogodiše: noć se u dan

---

¹⁰ U Okrugu Gornjem kod Trogira 2006., zapisao Ivan Marić. Kazivači su bračni par Jozo (rođ. 1932. g. u Vinišću kod Trogira) i Zorka Marić (rođ. 1936. g. u Okrugu Gornjem). Kazivači već 30 godina žive u Okrugu Gornjem, Vl. rkp. 2006., sv. 18, str. 2.

promijeni; anđeli s neba sletiše; jasno je sunce zasjalo, a tamnost noćna pobjegla; živine su Stvoritelja poznale, a đavolu je snaga izginula. Na svijetlom istoku zvijezda se ukazala i kad je *vidješe* tri kralja, Gašpar, Melkior i Baltazar, vele se *čudiše*. Kraljevi su shvatili da se *kraljić porodi, koji će s nami vladati*. Spremili su vojsku i službu, i *dobre konje vrh svega*, a zvijezda im je bila u družbi.

Kad su stigli u Jeruzalem, kraljevi su pitali građane: *u ke se rodi Bog strane / i k stanu put in da kažu*.

Za dolazak kraljeva čuo je srditi Irud, hitro je krenuo prema njima te ih pitao kamo su pošli. Saznavši od kraljeva da se rodio Isus, Irud *sazva sve svoje zборе* da vidi što mudraci govore *gdi će se Isus roditi. U Betlem odgovoriše, / da se porodit imaše. / Irude, ti ne čudi se/ jer pisma tako tumače*. Zatim je Irud uputio kralje u Betlehem jer će ondje Isusa naći, ali da mu na povratku kažu gdje je Isus. Ponovno je zasjala zvijezda koja je od kraljeva pobjegla kada se pojavio Irud. Zvijezda je Tri kralja dovela do *spilice* i ondje je zvijezda *iskricam kapala*.

Pred kućicom Svet Osib (Josip) šetaše i s *trudom drva beraše, jer bihu dnevi studeni*. Kada Osib ugleda mnoštvo, *od straha tužan uspreda, Mariju brzo zazove* da sinka probudi i sakrije. Kralj ga je Baltazar tješio i molio da su s najboljom namjerom prišli da od *nebeskoga poroda prime blagu utjehu*. Osib dršćući otvori vrata, kralji s glave skinuše predragocjene te krune, padnu na koljena te svaki od njih Božjeg sina *nadari*. Isus tada kraljevima udijeli blagoslove, a Bog im objavi da se ne vraćaju istim putem.

Pjesma završava molitvom upućenom Isusu da nama grijehe oprost i *neka se duša napuni njegovom blagom milosti*. (Prilog 2)

3.1. Zvezdari (zvezdari), betlemaši

Uoči Tri kralja i sutradan navečer, kao i na Božić đaci su nosili Zvijezdu od papira s pet ili sedam krakova. U nju su stavljali jednu ili dvije svijeće i na dugoj motki je nosili. Do četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća bio je običaj u Slavoniji da i *tri istočna kralja idu*. Tri bi se mladića kao tri kralja obukli, jedan ili dva kao anđeli, jedan kao Bog, a jedan kao vrag, zatim jedan kao Eva i još jedan kao Adam. Odišla su im bila urešena i dragocjena. Idući kroz sela i varoši, pjevali su pjesme.

Arkandeo je u ruci nosio mač i po stupanju u sobu zapjevao bi pjesmu kojom bi kazao da je na taj božićni dan od Boga poslan po Isusovu porodu narodu navijestiti veliko veselje i dušama

spasenje. Potom bi zamolio domaćina da u njegov dom dovede i ostalu družinu. Kada bi svi ušli u dom, zapjevali bi pjesmu slavnoj betlehenskoj štalici u kojoj je Djevica porodila sinka po kojem je svemu narodu došlo spasenje. Zatim bi mladić koji je predstavljao Boga zapjevao da je on onaj koji je stvorio Svijet i sva mjesta za čovjeka; nebo suncem, mjesecom i zvijezdama nakitio, i zemlju plodovima nasitio; bašću jednu posadio s puno radosti bez tuge i žalosti; i poslije stvori lijepo djelo – čovjeka da bude dika i Božja prilika. Adam i Bog pjesmama nastavljaju dijalog kojim Adam Bogu zahvaljuje, a Bog mu govori da će ga u raj postaviti za vječnoga čuvara i da nikada ne će imati smrti ni žalosti, te će sa svakoga stabla moći jesti plodove osim sa stabla života jer će u tom slučaju poznat smrt i milost izgubit. Potom je Bog Adamu obećao stvoriti pomoćnicu. Mladić koji je predstavljao arkandela pjeva pjesmu o Adamu koji je usnuo, a kada se probudio pored njega je bila njegova drugarica Eva. Na scenu stupa mladić koji je predstavljao vruga i nagovara Evu da ne vjeruje Bogu i da sa zabranjenoga stabla ubere voće jer će tako biti lijepa, dična i Bogu prilična. Adam upozorava Evu, a vrug je uporno nastavlja nutkati da ubere zabranjeno voće. Eva je ubrala jabuku (Ilić, Oriovčanin, 1846: 110-114).

Na sjeverozapadu i sjeveru Hrvatske *zvezdare* su činili tri dječaka koji su se maskirali kao kraljevi i predstavljali su Gašpara, Melkiora i Baltazara. Nosili su u rukama zvezdzu najčešće načinjenu “od oboda sita, oblijepljenu šarenim papirom i drugim ukrasima, s izrezima različitih figura, koje prozirne isijava svjetlo svećice iz pozadine – i pri tome pjevaju koju popijevku o trima kraljima, Betlehemu itd.” (Gavazzi, 1991: 212). Zvezdari su nazivani i *zvezdari* i *betlemaši*.

Ponegdje su zvezdare činila tri mladića obučena kao kraljevi i jedan mladić koji je nosio zvezdzu (Lozica, 1996: 247-249).

Zvezdari su skupljali darove. Obred se održavao i u tridesetim godinama dvadesetoga stoljeća, a po Gavazzijevu mišljenju u hrvatske je krajeve došao od Nijemaca i Slovenaca.

Obredi koledara i zvezdara prepleću se ponajviše po repertoaru pjesama koje su izvodili. Među njima su pjesme vjerskoga i svjetovnoga karaktera. Motivski je svijet tih pjesama raznovrstan.

3.2. *Koledari*

Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. U uporabi su i nazivi *kolenda*, *kolendra* (u Splitu i okolici), *koledva* (u Dubrovniku i okolici),

a izvođači se nazivaju *koledaši*, *kolendaši*, *kolendraši*; *kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *koledani* (kod Hrvata u Rumunjskoj); *junaki* i *ditići* kod gradišćanskih Hrvata. Nazivaju se i *koledvači*, (Grgec 1943: 151) te *koledani*, *kolijani*, a u Istri, Hrvatskom primorju pa i Lici i *firole* (prema pripjevju "firole") (Gavazzi 1991: 201).

Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi, te djevojaka i žena; adventsko čestitanje imendana; čestitanje božićnih i novogodišnjih blagdana; obred, ophod, pjesma; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se prostirala po sobi; Badnji dan, Nova godina. Mladić je djevojci kolendao pod *ponistrom*. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva (Lozica 2002: 173.-176). Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. Kod gradišćanskih Hrvata koledati znači prositi (Žganec, 1964: 139).

Najstariji je spomen kolede kod Bugara u 9. stoljeću, a nalazi se u *Sinajskom trebniku*, u kojem se *koledovanje* karakterizira običajem "bivših poganih" te se zabranjuje. U Rusiji se u 11. st. koledovanje smatra *običajem starih poganih* i ističe se da "nije lijepo koledovati ni rusalijske plesati". Slično je i kod drugih Slavena. U Hrvatskoj se prvi put kolede spominju u Dubrovačkom statutu iz 1292. godine. (Gluhak, 1993: 328).

Koledarske pjesme se u različitim krajevima izvode u različito vrijeme.

Na Braču, primjerice, kolendanje počinje od Sv. Kate. Koledari idu od kuće do kuće i čestitaju imendan na Sv. Katu (25. studenoga), Sv. Nikolu (6. prosinca), Sv. Lucu (13. prosinca), Sv. Tomu (21. prosinca); na Stipandan (26. prosinca), Ivandan (27. prosinca). Dakle, u te dane pjesme su koledari izvodili u onim kućama u kojima je bila *imenjakinja* ili *imenjak* svetice ili sveca: Kata, Nikola (Mikola, Miko), Luce, Tomo, Stipo, Ivo (Ivan).¹¹ Zanimljivo je da kazivači ne navode da se koledalo i na blagdan sv. Barbare. Vjerojatno je tako zato što je kod Hrvata u starim vremenima to ime bilo rijetko. Koledari su, također, išli od kuće do kuće pjevajući i čestitajući Novu godinu (Mlado ljeto) i Sveta tri kralja (6. siječnja). Koledari su svoj obred završavali tražeći darove od domaćina.

U nekim su krajevima (npr. na Kordunu) Srbi koledali Hrvatima o katoličkom Božiću, a Hrvati Srbima o pravoslavnom Božiću (Gavazzi, 1991: 200).

¹¹ U Postirima na Braču 2005. g. zapisala je Tea Fabris, a kazala joj je Lina Bižaca (rođ. 1927. g. u Postirima), VI. rkp. 2005., sv. 77, str. 12.

Kolende su s obzirom na tekst koji je pratio dionice ophoda imale tri dijela. Prvi je dio činilo pjevanje pod prozorom, kapijom ili vratima doma, a drugi i treći dio izvodili su se u domu domaćina.

U Kaštel Starom koledanjem se zvalo pjevanje mladića pod prozorom dragane na blagdan Sv. tri kralja. U tim je pjesmama mladić virna sluga djevojke i došao je pod njezin prozor da joj uruči dar. Dojmljivi su lirski efekti u toj pjesmi: mladić djevojku naziva dušom svojom, gospojom i vilom, cvitom od slatkosti, urešenjem svojim, krunom od liposti, zlatnom kitom, izričući žal zato što su prošli božićni blagdani i *Mlado lito* ali on svoju dragu nije darovao. Vodokršće je također vrijeme kada se dragi međusobno daruju. Međutim, momak u pjesmi nema drugoga dara *nego da joj dariva srce s ljubavlju*:

*Dobra večer, Bog da,
Draga dušo moja,
Da ti dara poda
Virna sluga tvoja.
Gospojo i vilo,
Cvite od slatkosti,
Urešenje moje,
Kruno od liposti.
Evo nam projdoše
od Božića blagdani,
ali ne projde
ljubav među nami.
Projdoše Božići,
Projde Mlado lito,
Ja te ne darova,*

*Moja zlatna kito.
Evo su nam došli
Vodokršća kralji,
Kad se dariju
Među sobom dragi.
Moja dušo draga,
Ja dara ne imam,
Nego da ti srce
S ljubavlju darivam.
Zbogom, dušo moja,
Zbogom, srce moje,
Zbogom mi ostavaj
Vilo i gospojo.¹²*

Kaštel Stari

Narodni pjevač tugu mladića zbog rastanka od djevojke izriče anaforama: *Zbogom, dušo moja, Zbogom, srce moje, Zbogom mi ostavaj*. U navedenoj pjesmi stihovi tri puta počinju riječima *zbogom*.

Magični je broj tri čest u usmenoj književnosti. U magiji taj broj znači obilje. Basmе se u određenim prigodama izgovaraju tri puta. U antičkoj grčkoj filozofiji broj tri ima vrijednost mnoštva. Pitagora je broj tri nazvao brojem dovršenosti, kojom se izražava početak, sredina i završetak.

---

¹² Zapisala je 2006. g. u Kaštel Starom Marina Žarković, a kazala joj je Srećka Puljas (djev. Puljas, rođ. 1935. g.), VI. rkp. 2006., sv. 29, str. 8-9.

U pisanoj je književnosti Dante Alighieri magičnim brojem tri do savršenstva komponirao *Božanstvenu komediju* (1307.-1321.) podijelivši je na tri dijela: *Pakao*, *Čistilište* i *Raj*. Svaki taj dio ima trideset tri pjevanja, koja su satkana od trideset tri strofe, a svaku strofu čine tri stiha.

U kršćanskoj civilizaciji broj tri je božanski broj koji simbolizira Sveto Trojstvo, ali i Kristovo uskrsnuće (Badurina 1991: 570).

U hrvatskim je tradicionalnim obredima, također, čest broj tri: sijeku se tri badnjaka, pale se tri svijeće, tri puta se moli *Vjervovanje*, tri dana se slavi Božić itd.

U Visu se kolenda na Staru godinu i na Sv. tri kralja. Taj se običaj zadržao do danas pa djeca kruže po kućama i pjevaju, želeći sretan Božić i Novu godinu.

Na Sv. tri kralja kolenda se malo drugačije. Početak i završetak su isti kao na Staru godinu, a u sredini se tekst mijenja. Poštovanje prema domaćinu kuće u kojoj se nalaze koledari iskazuju metaforom *dobro glasje*:

*Oj, ti Petre, dobro glasje,
na dobro ti Vodokršće,
svaka dobra Bog ti daće,
na dobro ti Vodokršće.*¹³

Gradišćanski su Hrvati koledali na *Štefanje*, *Staro lito* i na Sv. tri kralja. Mladići su koledarske pjesme izvodili od stana do stana. U svakom su stanu dobivali *mali pinezni dar*. Koledari bi za dobivene novce kupili svijeće koje bi na Sv. tri kralja darovali na oltar u crkvi.

Zanimljivi su običaji gradišćanskih Hrvata bili na blagdan Sv. tri kralja ili nekoliko dana prije ili nekoliko kasnije. Po selu je išla školska mladež u dobi od deset do četrnaest godina, razvrstana u skupine po tri dječaka. Bili bi obučeni kao kraljevi staroga vijeka. Svaki je na glavi imao zlatnu krunu napravljenu od papira. Jedan je u ruci držao zvijezdu načinjenu od drveta, a njezino su držalo dječaci skupa stezali. U svakom su stanu pjevali:

*Ta zvezda ta je van zašla s one strane črne gore;
Svetim kraljem ona svići široko i navisoko.*

¹³ U Komiži i Visu 2006. g. zapisala Tamara Alavanja, a kazale su joj: Lukrija Božanić (Radeška) rođ. 1933. g. u Oključini na Visu; Antonijeta Mitraković, dipl. oec., rođ. 1962. g. u Splitu, danas živi i radi u Komiži, bila je članica klape *Gusarice*; Eni Alavanja rođ. Božanić, rođ. 1962. g. u Splitu, živi i radi u Komiži. Vl. rkp. 2006., sv. 64, str. 11-12.

*Va zvezdi je dite mlado, v ruka drži lip zlati križ.
Na križu je napisano, da j to dite porođeno,
da j to dite porođeno nutri v mesti Betlehemi,
jednoj ubogoj štalici, v jedni volovski jaslica.
Došli su tri sveti kralji, Gašpar, Melhior, Baltazar,
donesli su drage dare: mirhu, tamjan ino zlato.
Veseli se Jerizalem, i srićan varoš Betlehem.
Veseli i mi budimo, i to dite pohvalimo.*

Kad bi dječaci u pjesmi spomenuli zvijezdu, rastegli bi držalo prema domaćinu kako bi on na koncu držala vidio pričvršćenu zvijezdu.

Na odlasku su dječaci darivani suhim šljivama, orasima, jabukama, slatkišima ili novcem (Žganec, 1964: 138-142).

4. BLAGOSLOV KUĆA

Uoči blagdana ili na sam blagdan Sveta tri kralja poslije blagoslova vode dolazi svećenik zajedno s ministrantima ili prakaraturom blagoslivljati kuće. Do osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća svećenik bi na vrhu unutarnje strane ulaznih vrata kredom napisao G + M + B (početna slova imena mudraca: Gašpar, Melkior, Baltazar) i broj nove godine. U novije vrijeme svećenici na vrhu ulaznih vrata s unutarnje strane lijepe naljepnice s likovima Sveta tri kralja ispod kojih je natpis istovjetan prijašnjemu pisanom kredom.

Blagoslov kuća kod kajkavaca poznat je pod nazivom *križec*.

Stari je običaj da se za ovu prigodu priprema dar za župnika. Taj se dar u Lici, na primjer, nazivao *podil*,¹⁴ a u Rami *pobir*. Dar župniku činili su pršut, suho meso, grah, žito, vino, rakija i novci. U Splitu je narod svećenika darivao *pinezima* koje su ubacivali u *stanjadicu* jer svećenicima nije prikladno primiti *dare* na dlan, pa je puštao da se pinezi smoče u krštenu vodu.¹⁵ Ako bi župniku bilo potrebno što popraviti u kući župljani su se dobrovoljno javljali.

---

¹⁴ *Božićne običaje u Lici* zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek, ponajviše od svoje obitelji, bake, djeda, ujni i rođakinja, VI. rkp. 2004, sv. 44, str. 7-8.

¹⁵ Kao pod 2.

5. APOTROPEJSKI OBREDI

Razdoblje od Božića do Sveta tri kralja u narodu je poznato kao *dvanaestodnevnica*. Taj je naziv prisutan još od staroindijske civilizacije, a poznaju ga Rusi, Nijemci i drugi narodi. U Toursu je sinod 567. godine to razdoblje nazivao razdobljem radosti. Nastanak toga razdoblja neki vide u razlici između mjesečne i sunčane godine, pa tih dvanaest dana pridodaju mjesečnoj godini. Zbog toga se ti dani kod mnogih naroda smatraju sudbonosnima. Pravoslavci ih nazivaju nekrštenim danima (Gavazzi, 1991: 216).

Voda je magijski izvor moći. U kršćanstvu voda simbolizira pranje, čišćenje i nevinost. Kod Slavena je kao i kod drugih Slavena uoči Vodokršća bio obred kupanja u obližnjim rijekama. Vjerovalo se da onaj koji se okupa cijele godine ne će oboljeti od šuge. Također se vjerovalo da je to najbolji lijek protiv kuge.¹⁶ Oni koji se ne bi kupali umivali su se u obližnjim rijekama.

Apotropejski obred kupanja bio je i kod Srba, Slovenaca i drugih slavenskih naroda. Slavenski su mladići u Mađarskoj na božićni ponedjeljak vodom¹⁷ polijevali djevojke, a one njih sutradan (Ilić, Oriovčanin 1846: 106-108).

Na blagdan Sveta tri kralja iznosi se ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavlja u vinogradu ili voćnjaku ili masliniku i sl. i služi kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod.

U trogirskom kraju badnjak se gasio na taj blagdan i nosio iz kuće te stavljao u tor u zid gdje su stale ovce jer su ljudi vjerovali da su tako ovce zaštićene od bilo kakvih bolesti.¹⁸

¹⁶ *Kuga* se, po narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur djevojčure u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodirrom je izazivala smrt. U srednjem je vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. U Bosni i Hercegovini mnogo je kužnih *grebova* i *grebalja*. (Bolest - kuga povremeno se pojavljuje u Kini i drugim dijelovima svijeta. Ako se rano poduzme liječenje moguće ju je brzo zaustaviti, a ako se ne liječi smrtonosna je u 60 posto slučajeva. (HINA/AFP, Teletext, 28. 10. 2004. str. 179.).

¹⁷ Kult vode nalazi se i u nekim gastrološkim običajima. Tako, primjerice, kad bi se krava otelila od njezinoga mlijeka pravila se u Slavoniji pita *bazlamača*, *supita*, *mutača*, (a u Bosni *grušalina*, *grušempita* M. D.). Domaćica bi sve one koji bi jeli tu pitu polila vodom, vjerujući da će tako u krave biti mlijeka kao što ima vode. Ako bi koga glava zaboljela, prigovaralo se da je taj urećen te su se u čašu vode stavljala tri goruća ugljena i molilo se Bogu (Ilić, Oriovčanin 1846: 110). Kod toga običaja Ilić se potkrala pogrješka kada navodi da bi tele prvo mlijeko posisalo, a grušalina se pravila od mlijeka koje bi se pomuzlo tri dana nakon što se krava otelila. Dakle, tada je kravlje mlijeko čisto i ne može se od njega praviti grušalina.

¹⁸ Kao pod 4.

Vjerovalo se da se uoči Bogojavljenja oko ponoći otvori nebo. Onaj tko bi to vidio bio je sretan jer bi mu se ispunile sve želje koje zaželi u tim trenutcima (Ilić, Oriovčanin, 1846: 108).

Pravoslavci također vjeruju da će se na Bogojavljenje u ponoć nebo otvoriti i da će onomu koji to vidi biti ispunjena samo jedna želja koju poželi¹⁹ (Karadžić, 1852: 33).

Oriovčanin i Karadžić uz to vjerovanje navode anegdodu.

ZAKLJUČAK

U hrvatskoj je tradiciji golemo značenje blagdana Sveta tri kralja. Slično je i kod drugih slavenskih, indoeuropskih i drugih kršćanskih naroda. Taj blagdan karakteriziraju vjerski i svjetovni obredi. Vjerske obrede čine: blagoslov vode, škropljenje blagoslovljenom vodom i blagoslov kuća. Svjetovne obredi ogledaju se u maskiranim ophodima zvjezdara i koledara, te u apotropejskim obredima. U apotropejskim obredima opažaju se elementi iz pretkršćanskih vremena. Slične su obrede izvodili slavenski, indoeuropski i drugi narodi.

Hrvatski maskirani i apotropejski obredi, kao i neki drugi obredi baštine podrijetlo iz drevnih pretkršćanskih vremena, a prema sačuvanim podacima i po pripovijedanju kazivača, izvodili su se do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća.

Izvođenje obreda sinkretizira različite oblike narodnog stvaralaštva od glazbe i plesa do teatarskih elemenata i usmenih književnih oblika. U izvođenju su do naših dana sačuvani samo blijedi odbljesci nekadašnjih obreda. Kao i druge i te su obrede pratile lirske pjesme. Pjesme koje su pratile blagdan Sveta tri kralja mogu se motivski razvrstati na vjerske i svjetovne. Neke od tih pjesama vezane su uz Sv. tri kralja, a neke su izvođene i u drugim obredima i prigodama. Jezik tih pjesama karakteriziraju slikovitost, emocionalnost, ritmičnost, harmoničnost.

---

¹⁹ Neki čovjek na Bogojavljenje oko ponoći kroz prozor vidio da se nebo otvorilo te je poželio da mu Bog dade čabar blaga, ali je u žurbi izrekao: "Daj mi Bože čabar glavu". U istom trenutku narasla mu je glava i nije je mogao natrag u sobu povući. Od tada je čovjek pratio kad će se nebo ponovno na taj dan otvoriti, ali uzalud jer se to samo jednom u životu može vidjeti. Uzrok je tome, navodi Oriovčanin, da u to doba duh nečisti ima najveću moć "u jezik čovječji". Karadžić navodi da je čovjek htio poželjeti osmak blaga, ali je izgovorio osmak glavu te je dobio osmak glavu koju nije mogao vratiti u sobu. Ljudi su sjekirama napravili veći prozor kako bi nesretni čovjek mogao glavu povući natrag u sobu.

Uz blagdan Sveta tri kralja kod Hrvata i drugih naroda vežu se određena narodna vjerovanja poput onih da će sretnim biti onaj koji oko ponoći vidi otvoreno nebo. Tom blagdanu pripada i apotropejski obred kupanja u obližnjim rijekama.

Narodni obredi i pjesme koje su ih pratile imaju životnu, socijalnu, teološku i estetsku funkciju. Golemo je njihovo značenje u očuvanju hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Sačuvani su zapisi riznica etnološkog, usmeno-književnog, filološkog, antropološkog, teološkog, etnomuzikološkog i lingvističkog blaga.

PRILOZI

1. TRI KRAJA JAHAHU

Tri kraja jahahu,
s onih sunčanih stran.
Tri dara nosjahu:
miris, zlato i tanjan.
Pod njima su korji,
kano bile vile,
niti zobi zobju
nit im žeđa pride.
Prvi je u bijelu,
drugi u crvenu,
treći sav u zlatu,
kao sunce sija.
Prvi je Gašpar kralj,
dobroga je roda
i on želi vidit
slavu Oca Boga.
Drugi je Melkior,
dobroga koljena
i on želi vidit
slavu Gospodina.
Treći je Baltazar,
dobroga roda
i on želi vidit

slavu Oca Boga.
I tako dodoše,
pred grad Jeruzalem,
pitajuć za mjesto,
gdje se Isus rodi?
Vratar odgovori:
“Mi toga ne znamo
i naš se kralj boji
i mi svi priznamo
da se On rodi.
Rodi bi se u palaču,
a ne na toj gori,
gdje pastiri skaču.
ako ga nadete,
natrag se vratite
i meni Irudu
glase donesite”.
“Irude prekruti,
Irude prehudi,
Krista hoćeš ubit
to nam srce sluti”.
Al od anđela upute dobiše,
te se drugim putem vratiše.²⁰

Pučišća na Braču

²⁰ U Pučišćima na Braču 2004. g. Branki Čičerić kazala Marija Kaštelan (djev. Buvinić, rođ. 1939. g. u Pražnicima na Braču), VI. rkp. 2004., sv. 1, str. 10.-11. Tu pjesmu s malim varijacijama kazivali su kazivači i u drugim mjestima na Braču.

2. KAD SE BOG ČOVIK UČINI

1. Kad se Bog čovik učini,
mnoga se čuda zgođiše
i noć se u dan promini,
anđeli s neba sletiše.
2. I jasno sunce sivaše
i tamnost noćna pobignu
živine Stvorca poznaše
i đavlu sva moć izginu.
3. Zvizda se svitla ukaza,
gore u svitlom istoku,
bez ijednoga poraza,
u svem znamenju duboku.
4. Koju tri kralja vidiše,
u sumnji veloj tot steći,
vele se tada čudiše
ne znajući što će to reći.
5. Jedan Gašpar po imenu
reče: čudo je veliko,
ko na našem vrimenu,
ni se vidilo toliko.
6. Kraljić se ki god porodi,
koji će s nami vladati,
ki će gospodit s narodi
i vrh svih oblast imati.
7. Drugi Melkior zvaše se
reče: začuđen u sebi
ovim nam čudom kaže se,
da je Bog sašo zgor s nebi.
8. Trećem je ime Baltazar
razuma pun i kriposti
premda vrimenom biše star,
ovako riči izusti:
9. Nije nam, braćo, kasniti,
nas ova zvizda jer zove,
Bogu se za pokloniti,
da od nas primi darove.
10. Spravimo vojsku i službu
i dobre konje vrh svega
bit će nam zvizda u družbi,
išćimo Boga našega.
11. Brzo se sva tri skočiše,
svoju potribu spravljati,
kripodne dare poniše,
počeše brzo jahati.
12. Zvizda pred njima sivaše,
puna nebeske svitlosti,
put im obrani, kaza im
za doći k rajskoj liposti.
13. Svaki se od njih raduje,
želeći Boga viditi,
ter hitrom snagom putuju,
za dar mu svoj pokloniti.
14. Jer bihu prošli hodeći,
na vrata Jeruzalema,
gdi stahu Boga prostiti,
ki griha svita uzima.
15. Jedan gledajući na nebu,
ne videć zvizde svitlosti,
poče razmišljat o sebi
pun straha i pun žalosti.
16. Poče iz glasa vikati:
o družbo, moja primila,
ne vidim zvizde sivati,
što će reć da se sakrila.
17. I ovdje stajše građane,
moliti da im pokažu
u ke se rodi Bog strane
i k stanu put im da kažu.
18. Kad začu Irud srditi,
prišastje kralji takovo,
poče se strahom čuditi,
ne znajući htijenje njihovo.

19. Smišljaše što će to biti,
videći vojsku toliku,
pojde ih on sam susresti,
u tuzi, plaču veliku.

20. Poči ih s pomnjom pitati,
Rad šta su prišle te krune,
koga hoćahu iskati,
da mu odgovor ispune.

21. Oni mu tada rekoše:
Iruđe kralju čestiti,
nebeski kralj se rodio,
nas pitaš, a to ne znaš ti.

22. U istok zvizdu vidismo,
da to znamenje poznamo
i zato ovdje prišli smo
darove da mu pridamo.

23. Družba se naša sva smela,
kad priđe pod grad od vanka,
zvizda ka nas je dovela,
jer joj sva svitlost pomanjka.

24. Kad Iruđ začu te glase,
da se je Isus rodio,
razmišljat poče sav na se,
jer se biše tad smutio.

25. Sabra njegovne sve zbore,
poče svih s pomnjom pitati,
mudraci sve što govore,
gdi će se Isus roditi.

26. U Betlem, odgovoriše,
da se porodit imaše.
Iruđe, ti ne čudi se
jer Pisma tako tumače.

27. Ona još ovo tumače,
da sva kraljevstva na svitu
i sve cesarske palače
njemu će dare nositi.

28. Tad Iruđ kralje pozove,
ter im ovako govori:

pojte u Betlem iskati,
Isusa naći ćete vi.

29. I kad ga dragi nađete,
ne budi od vas nitko nim,
molim vas da mi rečete,
da mu se i ja poklonim.

30. Od tud se kralji diliše,
da milost Božju dostignu
i opet zvizdu spaziše,
ka prije od pobignu.

31. Svi od veselja tu staše,
u veloj srca radosti,
ter fale Bogu uzdaše
ki im darova milosti.

32. Jur bihu došli do stana,
gdi se Bog čovik učini,
nad kim sta zvizda izbrana,
ka veću svitlost poprimi.

33. Jer sad vrhu te spilice,
poče iskrami kapati,
gdi sinku slavne Divice,
oni će se pokloniti.

34. Prid tom kućicom šetaše,
Svet Osib,²¹ starac pošteni,
ki s trudom drva beraše,
jer bihu dnevi studeni.

35. Kada to mnoštvo ugleda,
ko prema njemu hodijaše,
od straha tužan uspređa,
Mariju brzo zazove.

36. Marijo, Majko žalosna,
sve svoje posle ostavi,
probudi sinka oda sna,
ter njega sakrij u travi.

37. Iruđ jer s vojskom sad hita,
i nij daleko od stana,
ne daj kraljića od svita,
zaručnice izabrana.

38. Ne biše ni izustio,
vapaja Osib čestiti,
uzdu konju ispustio,
već kralj mirosni Baltazar.

39. Ne boj se, starče, tad reče,
ne čin ditića sakriti
i sajde s konja
poče Osiba moliti.

40. Jer mi smo prišli, to Bog zna
s najboljom željom u srcu,
da od nebeskoga poroda
primimo blagu utjehu.

41. Otvori, ovu spilicu
koju si kruto zatvori,
ukaz' nam Sinka, Divicu,
vira ti moja govori.

42. Još strahom starac pređaše,
otvori drćuć tad vrata,
ter družbe čudom gledaše,
bogatstva punu i zlata.

43. Kad kralji Boga vidiše
i slavnu Majku Divicu,
sa glave svoje skinuše,
predragocjene te krune.

44. Padnu na svoja koljena,
sva tri čestita kraljića,
tad Božjeg sina radosno,
svak svojim darom nadari.

45. Jedan mu svitlo da zlato,
drugi mu miru dar doni,
treći mu vele bogato,
mirisni tamjan pokloni.

46. Kad Isus primi darove,
tri kralja koji doniše,
poda im sve blagoslove,
koje oni baš žudiše.

47. Puni nebeske ljubavi,
ne bi im taj put zaludu,
jer im Bog tada objavi,
da se ne vrate k Irudu.

48. Svi dakle skupa pojdoše,
faleći Boga od slave
i drugim putem odoše
U svoje tada krajeve.

49. Molimo i mi Isusa,
da nama grihe oprosti,
neka se duša napuni
njegve blage milosti.
Amen.²²

Postira na Braču

O pjesmi je kazivačica ispričala: “Jedna nona, zvali su je Marija Kokinca, je hodila u nas u kuću i za vrime božićnih svetaca se pivala pisma *Kad se Bog čovik učini*. U kuću bi se kupilo puno svita, onda bi se pivalo tu pismu, frigalo pršurate. Bilo nas je puno i slabo pinez i puno gladi, ma je pisme uvik bilo.

Mi dica smo bili mali pa nismo smili stat s velikima, nego bi nas poslali spat, a mi bismo kroz bužu od poda virili doli. Pod je

---

²¹ Osib – sv. Josip.

²² U Splitu 2006. g. zapisala Katarina Vlahović. Kazala je Marija Šarić (rođ. 1940. g. u Postirima na Braču. Marija Šarić od 1968. g. živi u Splitu, VI. rkp. 2006., sv. 13, str. 3-5.

bija od driva, a di je bija grop, tote je grop ispa i tu je ostala buža, i mi tri sestre smo se tukle koja će gledat kroz bužu.

Posli por godiš se pisma počela pivat u crikvu i to na Tri kraja. Napravile su se note i pivale su se u zboru. To se pivalo dok je kurat²³ blagosliva kuće, uru vrimena pri nego će početi u crikvu, počela bi se pisma pivat i ispivala bi se sva dok bi počela funkcijun.²⁴ I od tada pa sve do danas pisma se piva u Postira u crikvi sv. Ivana Krstitelja.

Kako je puk piva, tako son i ja naučila, al son više od Kokice naučila. Pisma se ispiva cila u uru vrimena. Pisma je stara oko pet stoljeća. Mlode generacije to ne znaju. Mi to dica, u moje vrime, nismo pivali u crikvu, nego doma (...)."²⁵

IZVORI I LITERATURA

1. Izvori

1.1. Terensko-istraživački zapisi – Vlastite rukopisne zbirke. (Vlastiti terenski zapisi i zapisi studenata Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i Fakulteta filozofsko-humanističkih znanosti Sveučilišta u Mostaru kojima je autor ovoga rada bio mentorom pri pisanju seminarskih i diplomskih radova.)

2. Navedena literatura

1. BADURINA, Anđelko (1990): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

2. BELAJ, Vitomir (1998): *Hod kroz godinu*, Golden Marketing, Zagreb.

3. DRAGIĆ, Marko (2003): *Legende o propasti Gavanovih dvora*. *Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, uredili dr. Živko Bjelanović i dr. Šime Pilić, Biblioteka Školskog vjesnika, Split, 69-82.

4. DRAGIĆ, Marko (2005): *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5. Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo.

---

²³ Kurat - svećenik.

²⁴ Funkcijun – misno slavlje.

²⁵ Kao pod 20.

5. FRANGEŠ, Ivo (1987): *Povijest hrvatske književnosti*, MH, Zagreb – Ljubljana.
6. GAVAZZI, Milovan (1991) *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*. III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb.
7. GLAZIER, Michael; HELWING, K. Monika (2005): *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*. Slobodna Dalmacija, Split.
8. GLUHAK, Alemko (1993): *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec, Zagreb.
9. GRGEC, Petar (1943): *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb.
10. ILIĆ, ORIOVČANIN, Luka (1846) *Narodni slavonski običaji*. Zagreb.
11. KARADŽIĆ, STEF. Vuk (1852): *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*. Beč u štampariji jermenskoga manastira.
12. KOMBOL – NOVAK (1996): *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Školska knjiga, Zagreb.
13. LOZICA, Ivan (2002): *Poganska baština*. Golden marketing, Zagreb.
14. LOZICA, Ivan (1996): *Folklorno kazalište*. MH, Zagreb.
15. MLAČ, Krešimir (1972): *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. MH, Zagreb.
16. OBERŠKI, Janko (2005): *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*. Marjan tisak, Split.
17. RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja (1995): *Knjiga o Božiću*. Golden marketing, Zagreb.
18. ŠIMUNDŽA, Drago (1999): *Religiozna povjerenja i sumnje*. Matica hrvatska, Split.
19. ŽGANEC, Vinko (1964): *Jačkar (hrvatske narodne jačke iz Gradišća)*. Čakovec.

EPIPHANY IN CROATIAN TRADITION

Summary

The author interprets religious and secular rites and songs related to the feast of Epiphany (6th January). Religious rites are: consecration of water, sprinkling with holy water, consecration of houses. Secular rites are: masked processions (the star-shaped

and Christmas carollers), and apotropaic rites. Secular rites originate from the ancient polytheistic times.

Performance of rites is a mixture of different forms of popular creative endeavours from music and dance to theatrical elements and oral-literary forms.

Oral lyrical religious and secular songs accompany religious and secular rites. Some are connected with Epiphany and some are performed on the occasion of other feasts and holidays. The mentioned rites and songs have its living and esthetical function.

Introductory part contains biblical context. Masked processions and apotropaic rites are interpreted in the Slav and European context.

The author also gives the authentic field records (2001-2006) of the students whom he was the mentor in their seminar and diploma works at the faculties of arts in Split and Mostar.

Key words: Epiphany, religious rites, masked processions, apotropaic rites, Croats, Christians.